

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ทำการตรวจสอบและทำความเข้าใจเกี่ยวกับกับแนวความคิด และความหมายของสถานภาพทางทรัพยากร ความไม่เสมอภาค และความสุข เพื่อกำหนดกรอบ แนวความคิดในการศึกษา ดังนี้

สถานภาพทางทรัพยากร (Resource Profile)

McGregor (1998) ได้วางแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพทางทรัพยากร (Resource Profile Approach) เพื่อศึกษาถึงผลที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการเข้าถึงทรัพยากรที่ไม่เสมอภาคกัน และศึกษาถึงสภาพทางทรัพยากรที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น ว่าส่งผลอย่างไรต่อการดำรงชีพและคุณภาพชีวิตของประชากรในท้องถิ่น โดยได้เสนอว่า ในการศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพทางทรัพยากรนั้น จำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาถึงสถานภาพทางทรัพยากรในบริบทของท้องถิ่น และควรพิจารณาทรัพยากรที่เป็นวัตถุและไม่เป็นวัตถุ และไม่ควรถือพิจารณาเฉพาะทรัพยากรที่มีอยู่ในครอบครอง แต่ควรพิจารณาทรัพยากรที่ผู้ใดผู้หนึ่งสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ แม้ว่าผู้นั้น จะไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพยากรนั้นก็ตาม ซึ่งทรัพยากรดังกล่าวสามารถแบ่งพิจารณาออกเป็น 5 ด้าน ประกอบด้วย

1. ทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource)

ประกอบด้วย ตัวบุคคล ทักษะความรู้ และความสามารถของบุคคล ซึ่งอาจจะ แยกแยะให้เด่นชัดมากขึ้น โดยทำการพิจารณาถึง เพศ อายุ สถานภาพทางการศึกษา และสภาวะทางสุขภาพ

2. ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource)

ทรัพยากรธรรมชาติ นับเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดสำหรับครัวเรือนในสังคมชนบทซึ่งยังเป็นสังคมเกษตรกรรม จำเป็นที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต และเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในกิจกรรมการผลิต ตัวอย่างของทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ แหล่งน้ำ ที่ดิน พืชพันธุ์เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีฐานะเป็นทรัพย์สินร่วมที่ไม่ได้มีการครอบครอง เป็นสมบัติส่วนตัว แต่คนในท้องถิ่นสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ในระดับหนึ่ง

3. ทรัพยากรวัสดุ (Material Resource)

ทรัพยากรวัสดุ ครอบคลุมถึงเงินและทรัพย์สินต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการไหลเวียนของรายได้และการสะสมมูลค่า

4. ทรัพยากรสังคม (Social Resource)

ความสัมพันธ์ทางสังคมนับว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของทรัพยากร โดยรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมอาจรวมถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ค้าและผู้ซื้อในตลาด ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้อง ระหว่างผู้ที่มีฐานะต่างกัน ผู้นำหมู่บ้านกับสมาชิกในหมู่บ้าน และความสัมพันธ์กับรัฐ คือ ระหว่างประชาชนกับนักการเมืองและข้าราชการ ซึ่งเชื่อมโยงกับบทบาทของรัฐ

5. ทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resource)

วัฒนธรรมถือว่าเป็นทรัพยากรที่เป็นนามธรรม แต่กลับมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตและกำหนดกิจกรรมการผลิตของท้องถิ่น โดยเฉพาะในสังคมชนบท ซึ่งแสดงออกมาในรูปของค่านิยม ประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ

ความไม่เสมอภาค (Inequality)

คำว่า “Inequality” นั้น ได้มีนักวิชาการให้ความหมายแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น “ความไม่เสมอภาค” “ความไม่เป็นธรรม” “ความไม่เท่าเทียม” หรือ “ความเหลื่อมล้ำ” แต่เมื่อพิจารณาถึงนิยามและการอธิบายความหมายแล้ว จะเห็นว่าคำดังกล่าวล้วนมีคำจำกัดความที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงพอจะกล่าวได้ว่า คำเหล่านี้เป็นคำเดียวกัน สามารถที่จะใช้ทดแทนกันได้

ธนาคารโลก (World Bank, 2546) ได้นิยามความหมายของ Inequality ว่า “คือความแตกต่างในบางสิ่ง ซึ่งส่งผลให้เกิดความแตกต่างระหว่างบุคคล”

ไพสิฐ พานิชย์กุล (2546) ได้อธิบายถึงความคิดว่าด้วยความไม่เป็นธรรมทางสังคม และความเป็นธรรมทางกฎหมาย โดยได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นธรรมหรือความเสมอภาคนั้นไม่ได้มีอยู่อย่างลอย ๆ แต่เป็นผลของปฏิสัมพันธ์ของทุก ๆ สิ่งที่มีอยู่ในสังคมหนึ่ง ความเป็นธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการยึดเหนี่ยวกันในสังคม ผ่านทางกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมสร้างขึ้นมา นอกจากนี้ ยังได้ให้ทัศนะว่า ความเป็นธรรมทางกฎหมายควรที่จะต้องเป็นหนึ่งเดียวกันกับความเป็นธรรมทางสังคม แต่ในความเป็นจริงที่เป็นอยู่ ทั้งสองส่วนกลับกลายเป็นคนละเรื่องเดียวกันโดยสิ้นเชิง และนับวันความแตกต่างจะมีมากขึ้น และมีความหมายไปกันคนละทิศละทาง ดังเช่นที่สามารถเห็นได้จากความแตกต่างระหว่างรายได้ของคนจนกับคนรวย ซึ่งนับวันจะมีความห่างกันมากขึ้นทุกขณะ

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างดังกล่าวถูกมองเฉพาะในทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ในมิติอื่น ๆ กลับไม่ค่อยถูกหยิบขึ้นมาเป็นประเด็นถกเถียงกัน

เมื่อมองให้รอบด้าน ในการสำรวจภาพ “ความเสมอภาคทางสังคม” ในเชิงความคิดทางวิชาการของศาสตร์ต่าง ๆ ได้มีการกล่าวถึงเรื่องความเสมอภาคในแต่ละศาสตร์ดังนี้ (ไพสิฐ พานิชย์กุล, 2546)

- ในทางเศรษฐศาสตร์ มีความพยายามที่จะค้นหาวิธีการที่จะทำให้เกิดการกระจายรายได้ที่มีความเสมอภาคหรือเป็นธรรม ด้วยเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มากมายที่คิดค้นขึ้นมา

- ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการกล่าวถึงการจัดการแบบยั่งยืนเพื่อความเสมอภาคในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- ในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มีการกล่าวถึงเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ความเป็นชุมชน และประเด็นอื่น ๆ

- ในด้านประวัติศาสตร์ มีพัฒนาการทางด้านความคิด และเกิดการตั้งคำถามต่อการกระทำต่าง ๆ ที่ผ่านมาในการใช้อำนาจรัฐ อำนาจเงิน อำนาจทางสังคมในสภาพ การเปลี่ยนแปลงในทางสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของประวัติศาสตร์

- ในด้านสตรีศึกษา ก่อนข้างจะเป็นพัฒนาการที่ก้าวกระโดด และเป็นการตั้งคำถามต่อทุก ๆ อย่างที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายที่เกิดขึ้นอย่างไม่เสมอภาค บนโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจในมิติต่าง ๆ

อำนาจ ปัญญา และคณะ (2545) ได้กล่าวไว้ว่า ปัจจุบันปัญหาความไม่เป็นธรรมและความไม่เสมอภาคในสังคมไทยมีมากขึ้น โดยเฉพาะความไม่เสมอภาคระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท มิติต่าง ๆ ของความไม่เสมอภาคดังกล่าวสามารถยกตัวอย่างได้ คือ มิติทางการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และด้านสังคมวัฒนธรรม ความไม่เสมอภาคด้านสังคมก่อให้เกิดช่องว่างในสังคมมากขึ้น มีการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง แรงงานในภาคเกษตรกรรมเริ่มขาดแคลน และเกิดปัญหาชุมชนแออัดในเมืองตามไปด้วย ปัญหาเหล่านี้ล้วนมาจากความไม่เสมอภาคในสังคมทั้งสิ้น ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการแก้ไขและพัฒนาอย่างถูกวิธี

แนวความคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach)

แนวความคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach) มีวัตถุประสงค์ที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับการทำกิจกรรมทางการเกษตรและระบบการดำรงชีวิตของ

คนในชนบท ซึ่งจะเป็นการสนับสนุนโอกาสในการปรับปรุงระบบการดำรงชีวิตเพื่อบรรเทาความยากจน โดยแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนอาศัยหลักการสำคัญ 6 ประการ คือ (DFID, 1997 อ้างใน ตำราญ, 2545)

1. คนเป็นศูนย์กลาง (People-Centered)

การวิเคราะห์แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน เริ่มจากการวิเคราะห์การดำรงชีพของเกษตรกรและการเปลี่ยนแปลงการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อเวลาผ่านไป ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนโยบาย การจัดองค์กร การถือครองทรัพย์สินต่าง ๆ และมีดีของความยากจนตลอดจนการทำงานเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย โดยเน้นความสำคัญของอิทธิพลด้านนโยบายและการจัดการสถาบันที่เกี่ยวข้องกับความยากจน ทั้งนี้มีความเชื่อว่า ความยากจนจะลดลงเมื่อมีการสนับสนุนจากภายนอก การทำงานสอดคล้องกับแนวทางของวิถีการดำรงชีพ สภาพแวดล้อมทางสังคม และความสามารถในการปรับใช้นโยบาย

2. ความเป็นองค์รวม (Holistic)

ทุกสิ่งทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ไม่แยกส่วนตามลักษณะภูมิศาสตร์และกลุ่มสังคม สำนึกในอิทธิพลที่หลากหลายที่มีต่อมนุษย์ ค้นหาทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลเหล่านี้ และผลกระทบที่เชื่อมโยงกับการดำรงชีพวัตถุประสงค์ของการทำความเข้าใจดังกล่าว เพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่หลากหลายของการดำรงชีพ

3. การเป็นพลวัต (Dynamic)

ค้นหาเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้จากการเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะสามารถส่งเสริมให้เกิดผลทางบวก บรรเทาผลทางลบที่จะเกิดขึ้นจากผลกระทบภายนอก

4. สร้างบนความเข้มแข็ง (Building on Strengths)

มีหลักการสำคัญ คือ การเริ่มวิเคราะห์ความเข้มแข็งมากกว่าความต้องการของคนหรือชุมชน แล้วพยายามพัฒนาโดยอาศัยความเข้มแข็งที่มีอยู่แล้วเป็นฐาน

5. เชื่อมโยงมหภาคและจุลภาค (Macro-Micro Links)

แนวทางการศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ต้องการที่จะเป็นจุดเชื่อมระหว่างระดับนโยบาย สถาบัน จนถึงระดับชุมชนและรายบุคคล

6. ความยั่งยืน (Sustainability)

เป็นการประเมินความยั่งยืนจาก 4 องค์ประกอบหลัก คือ สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และสถาบัน

การศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืน เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ 5 ประการ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายในการดำรงชีพ (ภาพที่ 1) ซึ่งประกอบด้วย (DFID, 1997)

1) องค์ประกอบด้านบริบทของความอ่อนแอและไม่แน่นอน (Vulnerability Context) เป็นภาวะการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อทางลบโดยตรงต่อทรัพย์สิน และผลลัพธ์ จากวิธีการดำรงชีพ ได้แก่

1.1) ภาวะที่เกิดผลกระทบอย่างทันทีทันใดและรุนแรง (Shocks) ซึ่งจะส่งผลเสียหายต่อการดำรงชีพ โดยเฉพาะในองค์ประกอบของทรัพย์สิน เช่น ภัยธรรมชาติ การขาดเงินใช้จ่าย ความขัดแย้งในสังคม ปัญหาสุขภาพ

1.2) แนวโน้ม (Trends) หมายถึง ภาวะแนวโน้มของการเคลื่อนไหวของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อวิธีการดำรงชีพ เช่น แนวโน้มประชากร ทรัพยากร เศรษฐกิจ นโยบายของรัฐบาล และเทคโนโลยี

1.3) การเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล (Seasonality) ได้แก่ วัฏจักรต่าง ๆ เช่น วัฏจักรราคา ผลผลิต การจ้างงาน เป็นต้น

2) ทรัพย์สินในการดำรงชีพ (Livelihood Assets) เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญ หรืออีกนัยหนึ่งคือ เป็นต้นทุนที่เกษตรกรนำมาใช้ในกระบวนการดำรงชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเกิดผลลัพธ์ มีผลต่อโอกาสการเลือกวิธีการดำรงชีพ ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากบริบทความอ่อนแอและการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างและสถาบัน ได้แก่

2.1) ทุนมนุษย์ (Human Capital) ได้แก่ ทักษะ ความรู้ความสามารถด้านแรงงาน คุณภาพแรงงาน ศักยภาพการเป็นผู้นำ และความสุขภาพดี

2.2) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ และความหลากหลายทางชีวภาพ

2.3) ทุนทางการเงิน (Financial Capital) ได้แก่ เงินสะสมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ และเงินหมุนเวียน

2.4) ทุนทางกายภาพ (Physical Capital) ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และวัสดุที่ใช้ในการผลิต

2.5) ทุนทางสังคม (Social Capital) ได้แก่ กลุ่ม เครือข่าย ประชาสังคม การเป็นสมาชิก ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หน้าที่ในสังคม และภาวะการณ์เป็นผู้นำ

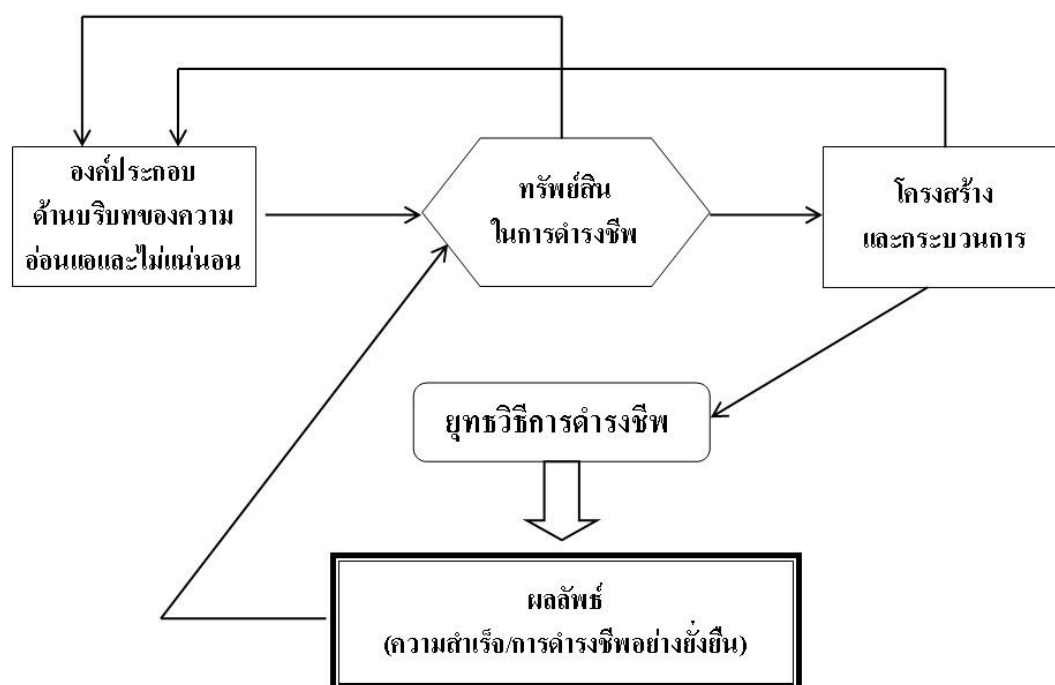
3) การแปรเปลี่ยนโครงสร้างและกระบวนการ (Transforming Structures and Processes) เป็นองค์ประกอบที่มีผลกระทบโดยตรง ที่ทำให้เกิดความอ่อนแอในกระบวนการ และส่งผลต่อการเลือกวิธีการดำรงชีพ มีส่วนประกอบย่อย 2 ส่วน คือ

3.1) โครงสร้าง (Structures) มี 2 ระดับ คือ ระดับสาธารณะ และระดับเอกชน เช่น รัฐบาล องค์กร ประชาสังคม ฯลฯ

3.2) กระบวนการ (Processes) หมายถึง ส่วนขับเคลื่อนโครงสร้าง เช่น นโยบาย กฎหมาย ข้อกำหนด สถาบัน และวัฒนธรรม

4) ยุทธวิธีการดำรงชีพ (Livelihood Strategies) เป็นทางเลือก โอกาสที่เกษตรกรใช้เป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพ ซึ่งจะมีลักษณะของความหลากหลาย (Diversity) ตามลักษณะพื้นที่ ภูมิประเทศ ที่ดินถือครอง และช่วงเวลา เป็นลักษณะที่เคลื่อนไหว (Dynamic) กระจายหลายสถานที่ (Straddling) และมีความเชื่อมโยงกัน (Linkage) กับทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่และบริบทของพื้นที่

5) ผลลัพธ์ (Livelihood Outcome) เป็นผลได้ที่เกิดจากการเลือกยุทธวิธีในการดำรงชีพ ซึ่งแสดงออกถึงการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้แก่ การมีรายได้เพิ่มขึ้น (More Income) การเพิ่มความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (Increased Well-being) การลดความอ่อนแอ (Reduced Vulnerability) การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร (Improve Food Security) และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (Sustainable Use of Natural Resource Based) หากยุทธวิธีที่ใช้นั้นเหมาะสม

ภาพที่ 1 กรอบการทำงานตามแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

ที่มา: ดัดแปลงจาก DFID, 1997

จะเห็นได้ว่า แนวทางการศึกษาสถานภาพทางทรัพยากรกับแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมีส่วนที่คล้ายคลึงกัน แต่มีข้อแตกต่างที่สำคัญคือ แนวทางการศึกษาสถานภาพทางทรัพยากรให้ความสำคัญแก่ครัวเรือนและสมาชิกในฐานะที่เป็น “ตัวแทน” หรือผู้กระทำการ (Agent) การกระทำของครัวเรือนและสมาชิกตามแนวคิดนี้จึงไม่ได้กำหนดโดยโครงสร้างของรัฐและตลาดเท่านั้น แต่ครัวเรือนและสมาชิกมีความสามารถในการคิดและตระหนักต่อการมีอยู่ของโครงสร้างภายใต้กรอบข้อจำกัดของสภาพแวดล้อม โดยปกติแล้วครัวเรือนและสมาชิกจะตัดสินใจกระทำการและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ดีที่สุดที่เป็นไปได้ (McGregor, 2003) ดังนั้น แนวทางการศึกษาสถานภาพทางทรัพยากรจึงเป็นแนวคิดที่เน้นในเรื่องของการคิดและการกระทำมากกว่าการมีและกำกับควบคุม นอกจากนี้ ยังมีข้อแตกต่างอีกประเด็นหนึ่ง คือ การมองทรัพยากรและสินทรัพย์ในลักษณะของทุนมีจุดอ่อนบางประการ ดังที่ทราบกันดีว่า แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทุนในแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน มีแนวโน้มที่จะได้รับอิทธิพลมาจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ดังนั้น สิ่งที่เป็นคุณค่าซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องได้ยากจึงถูกลดความสำคัญ แต่แนวทางการศึกษาสถานภาพทางทรัพยากรได้ให้ความสำคัญในเรื่องของคุณค่าด้วย แนวทางการศึกษาสถานภาพทางทรัพยากรเห็นว่า ทรัพย์สินที่ครัวเรือนมีและครอบครองอาจจะมีลักษณะชั่วคราว และยังเน้นถึงทรัพย์สินที่ครัวเรือนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ แม้ว่าครัวเรือนดังกล่าวจะไม่ได้เป็นเจ้าของก็ตาม (McGregor and Kebede, 2003)

ความสุข (Happiness)

ความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา การที่ผู้คนต่างดิ้นรนทำมาหากินก็เพื่อต้องการให้ชีวิตตนเองมีความสุข บางคนได้รับความสุขตามที่ตนต้องการ แต่บางคนก็ไม่ได้รับทั้งที่มีตำแหน่งหน้าที่การงานสูงหรือมีทรัพย์สมบัติมากมาย แนวคิดเรื่องความสุขของมนุษย์เป็นความรู้สึกรู้สึกและการให้คุณค่าของแต่ละปัจเจกเชิงอัตวิสัย (Subjective) มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่มีมาตรฐานสากล ขึ้นกับรากฐานด้านประสบการณ์และวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ซึ่งองค์ดาไล ลามะ ได้ให้ข้อคิดเห็นและชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของความสุขในเชิง Happiness ไว้ว่า ความสุขสัมพันธ์กับความรู้สึกทางจิต (Mind) และใจ (Heart) มีลักษณะสงบและดำรงอยู่ยาวนาน (Lasting) และความรู้สึกบรมสุขคือภาวะแห่งการปลดปล่อย (Stage of Liberation) ที่ปราศจากความรู้สึกทรมาน (Suffering) ซึ่งแตกต่างจากความสุขในเชิงหฤหรรษ์ (Pleasure) ที่มีอยู่ในรูปของกายภาพ ได้แก่ รูป รส กลิ่น และเสียง ที่แปรเปลี่ยนอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ขณะ (ขงยุทธ ขจรธรรม และคณะ, 2543)

สมพร เทพสิทธิ์ (2541) ได้อธิบายถึงความสุขของชีวิตว่า ชีวิตของคนมี 4 ด้าน หากเราสามารถทำชีวิตของเราทั้ง 4 ด้านให้สมบูรณ์ จะทำให้เป็นผู้ที่มีความสุขที่สมบูรณ์ชีวิตทั้ง 4 ด้าน ดังนี้

- ชีวิตครอบครัว (Family Life) คือ มีครอบครัวที่อบอุ่นเป็นสุข
- ชีวิตการงาน (Business Life) คือ มีอาชีพการงานที่สุจริต มั่นคง ก้าวหน้า มีรายได้เพียงพอแก่การครองชีพ
- ชีวิตสังคม (Social Life) คือ มีความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์แก่สังคม
- ชีวิตด้านจิตวิญญาณ (Spiritual Life) คือ มีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องในศาสนาที่ตนนับถือ และมีจิตใจที่สะอาด สงบ และสว่าง

นอกจากนี้ นพ.ประเวศ วะสี (2518) ได้อธิบายถึงสังคมจะมีความสุขถ้วนหน้าว่า อาจจะต้องมีลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ประกอบกัน ได้แก่ มีงานทำ มีรายได้ มีปัจจัยสี่ทั่วถึง มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีครอบครัวที่อบอุ่น มีคุณธรรม จริยธรรม มีสิ่งแวดล้อมที่ดี และมีสุขภาพจิตดี มีความพอใจในชีวิตและสังคม

Dr.Edward Diener แห่งมหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า Dr.Happiness ได้ใช้เวลามากกว่า 20 ปี ศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้คนมีความสุขหรือไม่มีความสุข เช่น (สมชาย จักรพันธุ์, 2549)

- เงินทอง ความร่ำรวย หลายคนคิดว่าเมื่อมีเงิน มีความร่ำรวยมากขึ้นแล้วจะมีความสุข แต่การศึกษาพบว่า เมื่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์สมบูรณ์แล้ว เช่น มีอาชีพ มีบ้าน มีรถ มีครอบครัว ความร่ำรวยที่เพิ่มขึ้นไม่ได้ทำให้คนมีความสุขมากขึ้นตามไปด้วยอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ทางเศรษฐศาสตร์ Richard Layard พบว่า ในสังคมประเทศทางตะวันตก ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา รายได้เฉลี่ยต่อหัวจะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องถึงสองเท่าตัว แต่ไม่ได้มีความสุขเพิ่มมากขึ้น
- ระดับสติปัญญาและการศึกษาไม่มีส่วนสัมพันธ์กับความสุข ในทางตรงข้าม พ่อแม่หรือผู้คนในยุคสมัยก่อนไม่ได้รับการศึกษามากนัก แต่พวกเขาก็มีความสุข
- อายุและสภาพการสมรส คนสูงอายุจะมีความสุขมากกว่าคนหนุ่มสาว คนที่กำลังจะแต่งงานรวมทั้งคนที่แต่งงานแล้วจะมีความสุขมากกว่าคนโสด
- ความเชื่อในศาสนา การมีความเชื่อในศาสนาทำให้จิตใจมีความสุข อาจเป็นเพราะพระธรรมคำสั่งสอน หรือการเข้าไปอยู่ในกลุ่มคนที่คอยให้กำลังใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

- สัมพันธภาพที่ดีกับคนรอบข้างและคนในครอบครัวมีส่วนทำให้คนมีความสุข โดยเฉพาะการสนับสนุนจากคนในครอบครัวและชุมชน

- การได้ทำสิ่งที่ชอบในชีวิตทำให้คนมีความสุขได้

จากการสำรวจของ World Value Survey โดยมหาวิทยาลัยมิชิแกน ในปี ค.ศ.2004 ใน 82 ประเทศทั่วโลก เกี่ยวกับ Subjective Wellbeing โดยดู Happiness และ Life Satisfaction Score พบว่า คนฟิลิปปินส์มีความสุขมากที่สุดในเอเชีย มากกว่าคนในประเทศที่ร่ำรวย เช่น ญี่ปุ่น ไต้หวัน และมากกว่าประเทศในกลุ่มอาเซียน เช่น ไทย มาเลเซีย และสิงคโปร์ โดยพบข้อสังเกตที่สำคัญในคนฟิลิปปินส์ คือ มีความยืดหยุ่นสูง และพึ่งพาตนเองและครอบครัวมากกว่าคนภายนอก (ยงยุทธ ขจรธรรม และคณะ, 2543)

การประเมินหรือหาตัวชี้วัดด้านความสุข ความพึงพอใจในชีวิตของประชาชน เป็นสิ่งที่มีความสนใจมากขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม และสุขภาพอนามัย ตัวอย่างเช่น (ยงยุทธ ขจรธรรม และคณะ, 2543)

- สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ได้พัฒนาเครื่องมือดัชนีความก้าวหน้าของมนุษย์ (Human Achievement Index-HAI) และดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index-HDI)

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้พัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนายั่งยืน (Sustainable Development Index-SDI) ที่ครอบคลุมมิติการพัฒนาด้านเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อม

- ดัชนีความอยู่ดีมีสุข (Well-Being Index-WBI) ที่ครอบคลุมมิติทางสุขภาพ ความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจ ครอบครัว สิ่งแวดล้อม และการบริหารราชการที่ดี

นอกจากนี้ ยังมีตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ของกรมพัฒนาชุมชน ตัวชี้วัดความสุขของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านภาคอีสาน และตัวชี้วัดเมืองไทยแข็งแรง (Healthy Thailand) โดยตัวชี้วัดทั้งหมดนี้ให้ความสำคัญกับตัวชี้วัดด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรม ความภูมิใจของครัวเรือนและชุมชนไทย เป็นตัวชี้วัดทางอ้อมของความสุข

ความพึงพอใจ โดยทั่วไปเป็นการมองทางอดีตวิสัยเช่นเดียวกับความสุข ส่วนปัจจัยที่ทำให้ความต้องการได้รับการตอบสนอง โดยทั่วไปเป็นการมองทางวัตถุหรือภาวะวิสัย ความพยายามที่จะเชื่อมโยงระหว่างความพึงพอใจและปัจจัยที่ทำให้ความต้องการได้รับการตอบสนอง ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการทำความเข้าใจในเรื่องความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุข ทั้งนี้เราจะพบโดยทั่วไปว่า เมื่อเราพูดถึงการพัฒนาในประเทศโลกที่สาม เรามักจะนึกถึงเรื่องความทุกข์ อย่างเช่น ความขาดแคลนอาหาร โรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น เมื่อมองเช่นนี้ การ

แก้ปัญหาจึงเน้นไปที่เรื่องปัจจัยที่ทำให้ความต้องการได้รับการตอบสนอง แต่ในความเป็นจริง คนยากจนเหล่านี้มีความสามารถที่จะมีความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุขได้ในระดับหนึ่ง แม้จะมีความขาดแคลนแต่ก็ยังมีความสุขในทางด้านอื่น ๆ ที่ไม่ใช่วัตถุได้ ถ้าหากคนยากจนไม่สามารถที่จะเข้าถึงสิ่งที่มองว่ามีคุณค่าและทำให้มีความสุขในชีวิตได้เลย ชีวิตของเขาก็คงจะไม่อาจที่จะรองรับความทุกข์เหล่านั้นได้ตลอดไป

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการพิจารณาความสำคัญของทรัพยากร ไม่เฉพาะแต่ในแง่ของการครอบครองเท่านั้น แต่จะต้องพิจารณาให้ครอบคลุมถึงการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรนั้นด้วย แม้ว่าจะไม่มีความเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรนั้นก็ตาม นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาวิจัยที่พบว่ามีความไม่เสมอภาคในสถานภาพทรัพยากรในแง่ของการครอบครอง เข้าถึง และการใช้ประโยชน์ และยังพบว่าสถานภาพทรัพยากรมีความเกี่ยวข้องและกับความสุขและคุณภาพชีวิต ดังต่อไปนี้

การศึกษาประเด็นความไม่เสมอภาคในสถานภาพทรัพยากร ทั้งในแง่ของการครอบครอง การเข้าถึง และการใช้ประโยชน์ มีผู้ที่ได้ทำการศึกษาและสะท้อนความไม่เสมอภาคดังกล่าวไว้หลายท่านและหลายแง่มุม เช่น การศึกษาของ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และ ศิริรักษา ปาเฉย (2542) ซึ่งได้ทำการศึกษาเรื่องการกระจายความเจริญระหว่างภูมิภาคในประเทศไทยว่ายิ่งนานยิ่งไม่เท่าเทียมกัน โดยใช้ข้อมูลจังหวัดและสร้างเลขดัชนีชี้วัดความไม่เท่าเทียมกันตามแบบของ Hendry Theil หรือ Entropy Measure พบว่า ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างจังหวัดไม่ลดลง ในทางตรงกันข้ามกลับมีค่าเพิ่มขึ้น ในด้านความไม่เท่าเทียมกันระหว่างภูมิภาคนั้นก็มีความโน้มสูงขึ้น และความไม่เท่าเทียมกันระหว่างจังหวัดในภูมิภาคนั้นก็มีความโน้มสูงขึ้นเช่นกัน และเป็นสาเหตุสำคัญของความไม่เท่าเทียมกันทั่วประเทศ ส่วนความไม่เท่าเทียมกันระหว่างจังหวัดในภูมิภาคเดียวกันมีอยู่แต่ไม่มากนัก นอกจากนี้ สมพร อัสววิลาณนท์ และ เศรษฐ สุขกำเนิด (2535) ได้ทำการศึกษาถึงองค์ประกอบและความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ในครัวเรือนประมงชายฝั่ง พบว่าการกระจายรายได้ต่อบุคคลของครัวเรือนประมงทะเลชายฝั่งมีความเหลื่อมล้ำสูง องค์ประกอบของการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ มาจากการทำประมงทะเลและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะครัวเรือนชาวประมงชายฝั่งมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรประมงแตกต่างกัน ตามลักษณะของการใช้เครื่องมือและการลงทุนในการประกอบการ รวมถึงโอกาสในการครอบครองพื้นที่ตามชายฝั่งทะเลเพื่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ส่วนอุเทน ปัญญา และคณะ (2545) ได้ทำการศึกษา

เรื่องความไม่เสมอภาคทางการศึกษาของสังคมชนบทในภาคเหนือตอนบน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับความไม่เสมอภาคทางการศึกษาของสังคมชนบทภาคเหนือ ผลการวิจัยพบว่า เมื่อเปรียบเทียบระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบทแล้ว กลุ่มตัวอย่างแต่ละกลุ่มให้ความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า มีความไม่เสมอภาคทางการศึกษาในเรื่องอุปกรณ์ การเรียนการสอน ครูผู้สอน และการได้เข้าศึกษาในระดับชั้นมัธยม ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากชาวชนบทส่วนใหญ่มีฐานะยากจน รัฐให้ความสำคัญแก่การศึกษาในชนบทน้อย และความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชนในชนบทมีน้อย

ด้านความสำคัญของทรัพยากร มีรายงานวิจัยที่แสดงว่ามีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับการดำรงชีพ อันส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและความสุขไม่ทางตรงก็ทางอ้อม และเมื่อแยกพิจารณาทรัพยากรที่ได้ศึกษาจำแนกไว้แล้วตามแนวทางของ McGregor (1998) ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรวัตถุ ทรัพยากรสังคม และทรัพยากรวัฒนธรรม พบว่า ทรัพยากรทั้ง 5 ด้านต่างมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ คุณภาพชีวิต และความสุข กล่าวคือจากการศึกษาของอุทุมพร จามรมาน (2530) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า อาชีพซึ่งถือเป็นทรัพยากรมนุษย์ มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต โดยได้ทำการวิจัยเรื่อง “คุณภาพชีวิตของคนกรุงเทพมหานคร” ซึ่งพบว่า อาชีพหลักและอาชีพรองถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของคุณภาพชีวิต นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่พบว่า ความแตกต่างของอาชีพมีผลต่อคุณภาพชีวิตเช่นกัน โดยเฉพาะการศึกษาของกนกพร ดิบุรี (2542) ที่พบว่า ผู้หญิงที่มีฐานะเป็นผู้ประกอบการ มีสถานภาพสูงเมื่อเปรียบเทียบกับผู้หญิงที่เป็นแรงงานรับจ้าง ผู้รับเหมางานที่เป็นผู้ประกอบการมีบทบาทเป็นผู้จัดการทรัพยากรการผลิตทุกด้านด้วยตนเอง จึงทำให้มีรายได้และความเป็นอยู่ที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าแรงงานรับจ้าง นอกจากนี้ จากการวิจัยของโอภา สนิทมิโร (2545) ที่ทำการศึกษาระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมอาหารทะเล จังหวัดปัตตานี ยังพบว่า แรงงานหญิงมีคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำ ส่วนด้านสุขภาพจิตอยู่ในเกณฑ์ปกติ ด้านชีวิตความเป็นอยู่อยู่ในระดับค่อนข้างดี นอกจากนี้ มีการศึกษาเรื่องการรับรู้เรื่องคุณภาพชีวิตของผู้ที่อยู่อาศัยในอาคารสงเคราะห์ของการเคหะแห่งชาติ เขตห้วยขวาง โดยศรีผ่อง จันกรณ์กิจศิลป์ (2526) ที่พบว่า รายได้เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต การที่บุคคลจะมีชีวิตอยู่ในสังคมได้นั้น อย่างน้อยที่สุดควรมีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีพขั้นต่ำ ในด้านการศึกษา นั้น เยาวนุช เพ็ชรบุญศรี (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาพัฒนาชุมชนในรูปแบบของการจัดสหกรณ์นิคม ที่ชี้ให้เห็นว่าระดับการศึกษามีส่วนที่ทำให้รายได้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยพบว่า สมาชิกที่มีการศึกษาสูง มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากการเพาะปลูกพืชไปเลี้ยงสัตว์แทน ซึ่งทำให้มีรายได้ดีกว่าการเพาะปลูกพืช ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541)

เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของคนในเขตเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่พบว่า ผู้ที่มีระดับการศึกษาที่สูง มีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีกว่าผู้ที่มีการศึกษาต่ำหรือไม่มีการศึกษา

ด้านทรัพยากรธรรมชาติ เทวินทร์ ยอดสวัสดิ์ (2538) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะที่ดิน ทั้งในมิติของการใช้และการถือครอง มีผลต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคม โดยได้ทำการศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินในเขตนิคมสร้างตนเองรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา พบว่ามีความแตกต่างทางสภาพเศรษฐกิจและสังคมของราษฎรในเขตนิคม ผลของการพัฒนาไม่สามารถกระจายให้เกิดความเท่าเทียมได้ทั่วถึง โดยส่วนใหญ่ผลประโยชน์ของการพัฒนาจะตกอยู่กับราษฎรที่ได้รับการจัดสรรที่ดิน ทำให้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมและความเป็นอยู่ที่ดีกว่าราษฎรที่ไม่ได้รับการจัดสรรที่ดิน นอกจากนี้ จากการศึกษาของ เดโช ไชยทัฬห (2539) ซึ่งทำการศึกษาการปรับตัวของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ พบว่าการผลิตไร่นาเพื่อการค้ามีลักษณะเป็นการผลิตที่ต้องใช้ทุนอย่างเข้มข้นมากขึ้น คราวเรือนชาวนาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีในอดีตมาจากการเข้าถึงและเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่ดิน และสามารถปรับตัวเข้าสู่ระบบการผลิตดังกล่าวได้ดี ในขณะที่ชาวนาที่ยากจนที่ไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตและไม่สามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้รายได้ต่ำลง สะท้อนให้เห็นว่า การเข้าถึงปัจจัยการผลิตมีผลต่อรายได้ ซึ่งส่งผลต่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตในขั้นต่อไป

ด้านทรัพยากรวัตถุ จากการศึกษาของหลาย ๆ ท่านได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพิจารณาทรัพยากรวัตถุอันส่งผลต่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะการศึกษาของ ศรีผ่อง จันภรณ์กิจศิลป์ (2526) ที่พบว่า ที่อยู่อาศัยเป็นองค์ประกอบที่บ่งถึงคุณภาพชีวิตของประชาชน คือ จะต้องมามีที่อยู่อาศัยที่เพียงพอสำหรับหลบนอนได้เป็นที่เป็นที่ทาง สอดคล้องกับการศึกษาของ อุทุมพร จามรมาน (2530) ที่พบว่า การถือครองบ้านและที่ดินและสุขอนามัยเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของคุณภาพชีวิต

ส่วนทรัพยากรสังคมนั้น มีผลต่อคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากกรณีที่สนธิ สมครการ (2519) ได้กล่าวไว้ว่า ความสัมพันธ์ในสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในเครือญาติ มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่อย่างมีความสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้น ครอบครัวและเครือญาติจะเข้ามามีบทบาทในการช่วยเหลือแก้ไข นอกจากนี้ ผลการศึกษาของ อุทุมพร จามรมาน (2530) ยังเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของทรัพยากรสังคม โดยพบว่า องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่สำคัญอีกด้านหนึ่ง คือ การเข้าถึงบริการของรัฐ ส่วนจันทร์เพ็ญ แสงเทียนฉาย (2543) ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการช่วยเหลือเกื้อหนุนในครอบครัวกับความสุขทางใจของผู้สูงอายุไทย เพื่อพยายามที่จะหาความสัมพันธ์ระหว่างการช่วยเหลือเกื้อหนุนในครอบครัวกับความสุขทางใจของผู้สูงอายุ พบว่า มิติความสามัคคีปรองดองและมิติการพึ่งพา

อาศัยกันของคนในครอบครัวมีผลต่อความสุขทางใจของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ การรวมกลุ่มซึ่งถือเป็นทรัพยากรสังคมเช่นกัน พบว่ามีความสัมพันธ์อันส่งผลต่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของกิ่งแก้ว อินทวาท และสุคนธ์ จตุชัย (2536) ซึ่งทำการศึกษากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกับคุณภาพชีวิตของราษฎรในชนบท พบว่า การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มมีส่วนสำคัญที่ทำให้คุณภาพครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไป และมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยคุณภาพชีวิตของครัวเรือนที่เป็นสมาชิกดีกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้เป็นสมาชิก นอกจากนี้ จากการศึกษาของกิ่งแก้ว อินทวาท และวิรัชศักดิ์ อนันตมงคล (2532) ที่ทำการศึกษเปรียบเทียบระหว่างราษฎรที่เป็นสมาชิกและไม่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่า ทรัพยากรสังคมมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ โดยพบว่า ราษฎรที่เป็นสมาชิกกลุ่มมีระดับรายได้ การออม และการลงทุนที่สูงกว่าราษฎรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม

ส่วนทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตเช่นเดียวกัน โดยพิจารณาได้จากการศึกษาของสุปราณี ไชยอำพร และ สนิท สมักรการ (2534) ที่ได้ทำการศึกษารื่องคุณภาพชีวิตของคนไทย โดยศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวเมืองกับชาวชนบท พบว่า ทั้งผู้ที่อยู่ในเขตเมืองและเขตชนบทให้ความสำคัญและมีความพึงพอใจสูงสุดในด้านความเชื่อและศาสนา

นอกจากการศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของสถานภาพทรัพยากร ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างทรัพยากรกับความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตแล้ว ยังมีผู้ที่ทำการศึกษาเพื่ออธิบายและพัฒนาสร้างตัวชี้วัดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคมไทยมากที่สุด ดังเช่น สุมาลี สันติพลวุฒิ (2541) ได้ทำศึกษาการวัดคุณภาพชีวิตของประชากรไทยและผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจถดถอย โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อศึกษาลักษณะคุณภาพชีวิตของประชาชนในระดับประเทศและภูมิภาคต่าง ๆ และเพื่อสร้างดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ (The Physical Quality of Life Index: PQLI) พบว่า ดัชนีคุณภาพทางกายภาพของประชาชนในภาคต่าง ๆ และในระดับประเทศมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี แต่คุณภาพชีวิตมิติต่าง ๆ มีระดับการพัฒนาและมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตทางกายภาพแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค โดยในภาคใต้ควรส่งเสริมความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและการปรับปรุงสภาพอนามัยขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้ ยังได้เสนอข้อเสนอนี้เกี่ยวกับการวัดคุณภาพชีวิตและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดคุณภาพชีวิตว่า ควรมีการพิจารณาในแต่ละภูมิภาค จังหวัด หรือท้องถิ่นด้วย เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจของประเทศไทยและภูมิภาคต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยเฉพาะโครงสร้างการผลิตของแต่ละภูมิภาคที่เปลี่ยนไป และแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ตลอดจนไปถึงระดับท้องถิ่น ย่อมส่งผลให้ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดคุณภาพชีวิตแตกต่างกัน

ไปด้วย และจากการศึกษาของไพจิตร ปวะบุตร (2530) ซึ่งได้ทำการวิจัยเอกสารการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนเพื่อความมั่นคงของชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการทางแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ปัจจัยและองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต ผลการวิจัยพบว่า แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้รับการพัฒนามาจากความพยายามในการแก้ไขปัญหาช่องว่างทางเศรษฐกิจของประชากร และเพื่อยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ผู้ยากไร้ด้วยความเป็นธรรม ทางด้านปัจจัยและองค์ประกอบของการพัฒนาคุณภาพชีวิตพบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางด้านกายภาพและความต้องการอื่น ๆ ของมนุษย์ รวมถึงการจัดการสภาพแวดล้อมภายนอกเพื่อสนองตอบการดำรงชีวิตของประชากร นอกจากนี้ ยงยุทธ ขจรธรรม และคณะ (2543) ได้ทำการศึกษากระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิจัยกระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนและชุมชน และอาศัยกระบวนการดังกล่าวในการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขพบว่า ความสุขอาจแบ่งได้ 8 หมวด ได้แก่ หมวดหลักประกันในชีวิต หมวดร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง หมวดครอบครัวอบอุ่น หมวดชุมชนเข้มแข็ง หมวดสภาพแวดล้อมดี หมวดอิสรภาพ หมวดมีความภาคภูมิใจ และหมวดเข้าถึงธรรมะว่าด้วยการอยู่ร่วม

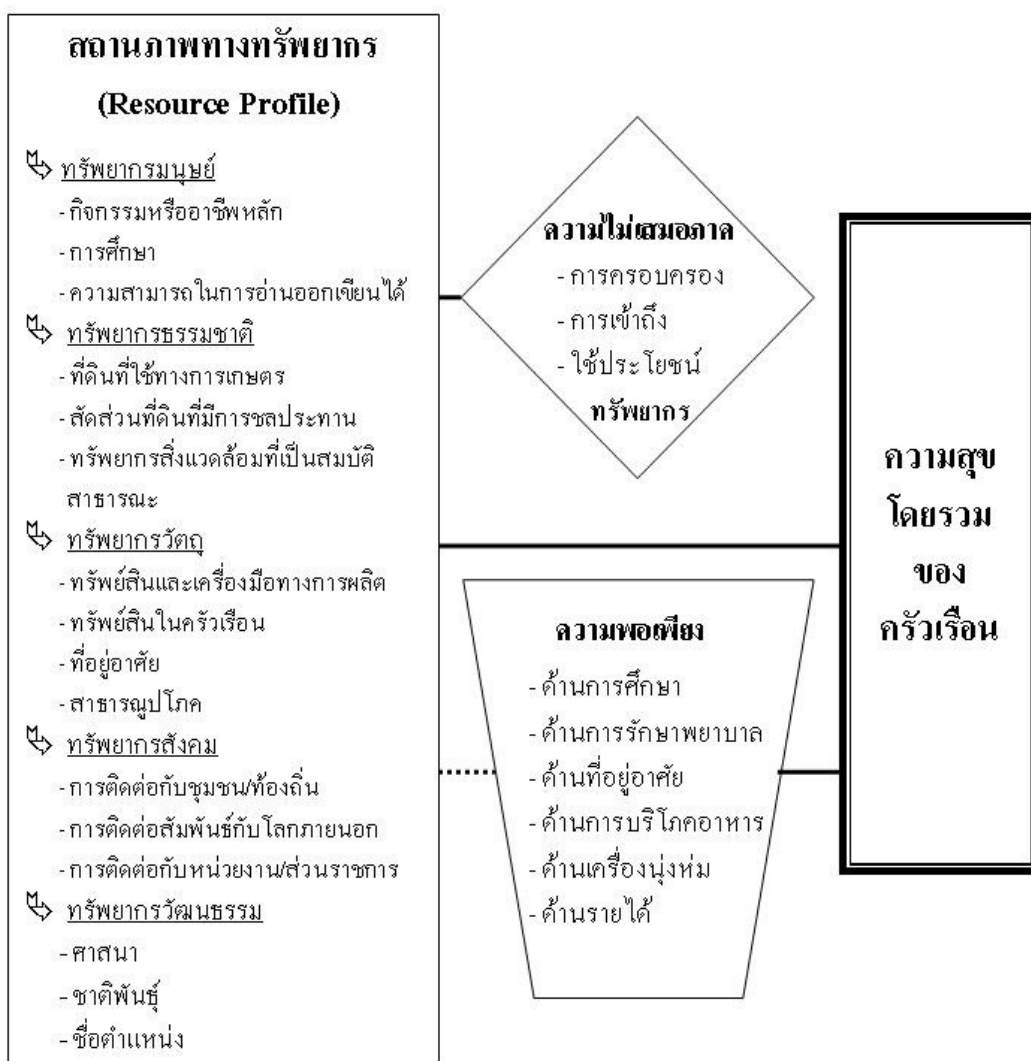
กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการตรวจสอบเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น สามารถวางแนวทางการวิจัยในครั้งนี้ได้ ดังนี้

1. การศึกษาสถานภาพทรัพยากรของครัวเรือนในชนบท ควรครอบคลุมทรัพยากรด้านต่าง ๆ ทั้งทรัพยากรที่เป็นวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งอาจจะแบ่งตามแนวทางที่มีการจำแนกแล้ว คือ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรวัตถุ ทรัพยากรสังคม และทรัพยากรวัฒนธรรม ประเด็นการศึกษาสถานภาพทรัพยากรควรพิจารณาถึงการครอบครอง การเข้าถึง และการใช้ประโยชน์ ทั้งนี้ ทรัพยากรบางชนิดอาจจะไม่มีการครอบครองโดยบุคคลหรือครัวเรือน แต่อาจจะสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพผ่านระบบการจัดสรรอื่น ๆ ได้

2. ความไม่เสมอภาคในการครอบครอง เข้าถึง และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรด้านต่าง ๆ ระหว่างครัวเรือนในชุมชนชนบท และระหว่างครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ต่างกัน โดยยึดแหล่งความเจริญเป็นหลักเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการดำรงชีพและระดับความสุขโดยรวมของครัวเรือนหรือไม่

3. การวิจัยในเรื่องนี้จึงมุ่งเน้นให้ความสำคัญในประเด็นสถานภาพทางทรัพยากรที่ครัวเรือนและสมาชิกในครัวเรือนครอบครอง เข้าถึง และใช้ประโยชน์ ความไม่เสมอภาคในการครอบครอง เข้าถึง และใช้ประโยชน์ ทรัพยากรด้านต่าง ๆ อาจส่งผลต่อการดำรงชีพและความสุขโดยรวมของครัวเรือน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขของสถานภาพทางทรัพยากรและความไม่เสมอภาคในการครอบครอง เข้าถึง และใช้ประโยชน์ทรัพยากรว่าจะส่งผลต่อการดำรงชีพและความสุขโดยรวมของครัวเรือนอย่างไร ในส่วนของความไม่เสมอภาค ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมในการเข้าถึงทรัพยากร เนื่องจากไม่มีเกณฑ์วัดที่ชัดเจนในการวิจัยครั้งนี้ จะใช้เกณฑ์เฉลี่ยในชุมชนเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ซึ่งกรอบแนวคิดการวิจัยสามารถแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แบบจำลองแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)